

ЗА ИЗРАЗЯВАНЕ НА ПОСЕСИВНОСТТА ПРИ НЯКОИ РОДНИНСКИ НАЗВАНИЯ В БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК С ОГЛЕД НА ЛЕКСИКОГРАФСКАТА ПРАКТИКА

Цветелина Георгиева

Резюме. Студията анализира спецификата в българския език да се изразява посесивност чрез два типа моносъставни единици с основен компонент роднинско название. Установява се, че за това е от съществено значение морфологичната специфика на наименованията (дали те са съществителни, или субстантивирани прилагателни и субстантивирани местоимения), тяхната форма (членувана или нечленувана), начинът на словообразуване и синтактичната функция и позиция в изречението.

Abstract. The study analyzes the specifics of the Bulgarian language to express possessive relations through two types one-word expressions with family appellations as a basic component. It is found out that the morphological specifics of the appellations (whether they are nouns or substantive adjectives or substantive pronouns), their form (definite or indefinite), word formation and specifics their syntactic function and position in the sentence are very essential.

Keywords: possessiveness, family appellations, reverse addresses, elliptical addresses.

Огромна е броят на лингвистичните трудове, посветени на една от най-сложните в семантически и формален план категории – *посесивността*. Това се дължи на желанието на езиковедите да намерят задоволително решение относно нейното дефиниране и разкриване на спецификата ѝ.

За разработване на теоретичната база на категорията *посесивност* като безспорен обикновено се посочва приносът на швейцарския учен Ханс-Якоб Зайлер. В семантичен план той дефинира посесивността най-общо като взаимоотношение между две субстанции **A** и **B**. „Субстанция **A**, наречена ПОСЕ-СОР, е прототипно [+ одушевена] и по-специално [+ лице] и още по-специално [+ ЕГО] или близка до автора на изказването“ (вж. Зайлер 1983, цит. по Хаджиева 2014, 40–41). Със субстанция **A** се назовава субектът притежател.

Субстанция **В**, наречена притежаван обект (ПОЕСУМ), е или [+ одушевена], или [+ неодушевена]. (От посоченото става явно, че изследователят не приема за посесори неодушевени предмети.)

Според Х. Зайлер съдържанието на термините *Possessivität* и *Possession* „не е получило в нито един модел на синхронно описание на езика някакво задоволително прецизиране. Ето защо липсва разбиране какво да се схваща в даден език като посесивност. Може да се попита, и с право, дали изобщо да се отделя място за съответното понятие в описанието на езика – и оттам в граматиката“ (вж. Зайлер 1972, цит. по Костадинова 1989, 3). В по-ново време Х. Зайлер заключава: „Всеки опит за дефиниране на посесивността с чисто категориални термини е обречен на неуспех“ (вж. Зайлер 2001, цит. по Хаджиева 2014, 41).

В българската лингвистика съществуват няколко цялостни изследвания върху посесивността – дисертациите на П. Костадинова и Кр. Хаджиева. В своя труд *Семантичната категория притежателност в съвременния български книжовен език*, писан преди четвърт век, П. Костадинова обобщава, че въпреки съществуващите различия между отделните автори, многобройните изследвания върху посесивността спомагат за установяването на някои важни особености на категорията в семантичен аспект¹, а именно:

1. В повечето изследвания се изказва мнението, че притежателността² изразява (обединява) доста на брой и доста разнообразни по-частни значения.

2. Утвърждава се схващането, че анализът на съдържателния аспект на притежателността не е възможен без привличане на прагматични фактори.

3. Практически всички изследователи разглеждат притежателността като отношение (двуместен предикат) (Костадинова 1989, 4).

П. Костадинова разглежда посесивността само в рамките на посесивната номинална фраза.

В дисертационния труд на Кр. Хаджиева *Посесивността в българския език – типологичен аспект* трудната проблематика намира своето ясно и особено прегледно описание, включително и при описанието на механизмите за изразяване на посесивните отношения в българския език. Посочва се, че тези механизми може да се разгърнат в рамките на едно словосъчетание (посесивна именна фраза), в рамките на простото изречение, извън рамките на простото изречение – в границите на сложното изречение. Също така е възможно посесивното отношение да бъде изразено дори в пределите на една-единствена словоформа. „Инвентар за изграждането на тези механизми биха могли да бъдат най-разнообразни езикови средства: морфологични (различни видове посесив-

---

¹ Принадлежността (респ. посесивността) е наречена семантична категория, макар че самото определение тук може да породи недоразумения, тъй като навежда на мисълта за термин от науката „семантика“.

² Авторката използва като синоними термините „посесивност“, „притежателност“ и „принадлежност“.

ни слово- и формообразуващи афикси и други морфеми); лексикално-граматични (местоимения, глаголи, предлози); морфо-синтактични (различни падежни форми); синтактични (определен словоред, въвеждане на подчинени (определителни) изречения в състава на сложното изречение)“ (Хаджиева 2014, 57).

И двете изследователки са привърженички на широкото разбиране за посесивността: П. Костадинова – „Семантичната категория притежателност обединява такива семантични елементи, които могат да служат за идентифициране на даден обект от действителността“ (Костадинова 1989, 21), Кр. Хаджиева – „Езикова категория „посесивност“ („притежателност“) изразява отношение на притежание или отношение на принадлежност между някакъв притежател (посесор) и някакъв обект на притежанието (посесум)“ (Хаджиева 2014, 42).

В рамките на настоящото изследване приемаме за работна посочената по-горе дефиниция за посесивността на Х. Зайлер.

С оглед на анализирания тук обект – роднинските названия в българския книжовен език – трябва да се посочи, че в повечето трудове посесивността при тези имена се отбелязва, без тя да бъде обект на самостоятелно изследване. Така напр. върху посесивната номинална фраза, изградена от членувани и нечленувани форми на роднинските названия (по-нататък РН) в съчетание с притежателно местоимение, спират своето внимание В. Алексова, Д. Камаринчева, Кр. Хаджиева (вж. Алексова 1979, Камаринчева 1999 и 2012а, Хаджиева 2014). Посесивните отношения, изразени в рамките на една-единствена дума – в членувано РН и в нечленувано РН, привличат вниманието не само на посочените по-горе изследователи, а така също и на Р. Ницолова, Цв. Георгиева и др. (вж. Алексова 1979, Камаринчева 1999 и 2012б, Ницолова 2013, Хаджиева 2014, Георгиева 2015а).

Р. Ницолова отбелязва съществуването на два вида посесивни отношения при РН – симетрични (между *брат – брат, сестра – сестра*) и асиметрични (между *баща – син, брат – сестра*) (Ницолова 1986, 81).

С оглед на посесивността същинските роднински названия във функция на „обратно“ обръщение привличат вниманието на А. Байрер и К. Костов, на Р. Ницолова, Х. Ро Хауге, Кр. Хаджиева, Цв. Георгиева и др. (вж. Байрер, Костов 1978, Ницолова 1984, Ро Хауге 1999, Хаджиева 2014, Георгиева 2015а). Не са пренебрегнати от А. Байрер и К. Костов, Л. Крумова, Х. Ро Хауге, Б. Радева, Р. Ницолова, Н. Костова, Цв. Георгиева и др. и субстантивирани прилагателни, които функционират като названия на лица в по-специфична синтактична позиция, напр.: – *Ела, маминото!*; – *Хайде, ставай, бабиният!* и др. Някои автори определят тези имена като „обратни“ обръщения (вж. Байрер, Костов 1978, Ро Хауге 1999, Радева 2011, Костова 2013), други – като „членувани“ или „квалификативни“ (вж. Ницолова 1984 и Ницолова 2013)³, а трети

---

³ Срещат се, макар и рядко, и нечленувани обръщения: – *Куне, мамин* [= мамин сине], *хайде, уснал си се*. (Кр. Григоров) (Георгиева 2015а, 515).

– като „елиптични“ (Георгиева 2015а). Л. Крумова е на мнение, че субстантивираното прилагателно в тази му функция не може да бъде разглеждано като обръщение, а като „обособено приложение на обръщението“, което в този случай отсъства (Крумова 1987, 85).

Същинските РН обаче са носители на посесивно отношение и във функция на традиционни обръщения, напр.: – *Здравей, сестро* [= моя сестро]! (Георгиева 2015а).

Трябва да се посочи, че в българската лингвистична литература единствените изследвания, които са посветени на посесивността при роднинските названия, са статиите на Д. Камаринчева *За отношението между членуване и посесивност* и на Цв. Георгиева *Роднинските названия с оглед на категорията посесивност*.

В статията си Д. Камаринчева разглежда три групи съществителни – роднински имена, професионални имена и имена на лица от социалната сфера. Изследването е структурирано съобразно четирите начина на изразяване на посесивната отнесеност: чрез съчетание от нечленувано съществително име и притежателно местоимение (напр. *майка ми*), само от нечленувано съществително име (*баба живее на село*), чрез самостоятелна употреба на членувано съществително име (*понякога вземам колата на братя*) и чрез съчетание от членувано съществително име и посесивно местоимение (*братята ми*). Информацията за притежание, според авторката, „се съдържа имплицитно в пропозицията на изречението“ (Камаринчева 1999). Можем да се съгласим с извода на Д. Камаринчева, че с посесивна семантика е натоварено не само посесивното местоимение, но и членната морфема, като трябва да посочим, че има немалко случаи в българския език, при които роднинското название е изразител на посесивност и в нечленуваната си форма. В пример като посоченият: – *Това колело вуйчо ли ти го купи?*, са възможни още два случая на семантична зависимост от контекста освен описаният (говорещият да се идентифицира с адресата и да говори от негово име) – говорещият може да е близък на слушащия (напр. негова баба) и говорещият може да е трето лице в комуникативната ситуация, което е в същите роднински отношения, както и слушащият (напр. – негова сестра).

В статията на Цв. Георгиева „Роднинските названия с оглед на категорията посесивност“ (Георгиева 2015а) се анализират посесивните отношения, които се реализират на равнище текст само чрез една-единствена (*моносъставна*) именна единица. Работата е структурирана в две части – *същински* РН (нечленувани РН, напр.: *Майка говори по телефона*; членувани РН, напр.: *Синът ще следва медицина*; РН в звателна форма, напр.: – *Ела, бабче!* или – *Ела, баба, да те обуя!*) и *несъщински* РН (субстантивирани прилагателни, напр.: – *Голям майстор си, вуйчовото!*; *Кога ще дойдат мамини?*; субстантивирани (притежателни и възвратни притежателни) местоимения, напр.: – *Моят никак не слуша*; *Той се завърна при своите*). В хода на изследването се отговаря на следните два въпроса: 1. Какво (в случая кого) „притежава“

субстанция **A**? (за да се определи посесумът) и 2. На кого „принадлежи“ субстанция **B**? (за да се определи посесорът). Установява се, че особеностите на разглежданите наименования (същински и несъщински съществителни), тяхната форма (членувана или нечленувана), синтактичната им функция и позиция в изречението са от съществено значение за определяне на посесивността. В проучването се прави разграничение между елиптични и обратни обръщения и се стигна до заключението, че в някои случаи може да има нулево означение на посесора (при повечето модели със същински РН), а в други – нулево означение на посесума (при обратните обръщения и при модели с несъщински РН).

Като част от антропонимите РН образуват отделна лексикосемантична група, в чиято основа лежи феноменът родство. Самият термин *родство* насочва към един от видовете междуличностни отношения – отношения между хора, които имат родствена връзка. Както е известно, тази връзка от своя страна може да бъде *кръвна* (напр. между *майка* и *дъщеря*) и *некръвна* (напр. между *съпруг* и *съпруга*, между *кръстник* и *кръщелник* и др.). Роднинските названия са неотчуждаемо свързани с човека. Няма човек без майка, баща, баба, дядо. Същевременно те са строго *персонални*, т.е. имат смисъл само по отношение на определено лице. Макар и по-рядко, роднинските названия могат да се използват и без да са съотнесени към някакъв притежател, но в такива случаи те обозначават статус, срв.: *татко работи* и *той стана татко* (вж. още Категория 1989, 49).

При роднинските отношения съществува следната зависимост: **A** и **B** се намират в *родствена връзка*, където **A** е притежател (посесор), а **B** е притежаван (посесум). Така например в двусъставната структура *моята майка* в позиция **B** (на посесума) е родственикът на говорещото лице, формално изразен чрез РН – съществителното *майка*, а в позиция **A** (т.е. на посесора или още на ЕГО-то) е говорещото лице и това е експлицирано чрез пълната форма на притежателното местоимение – *моята* – в 1 л. ед.ч.

В научната литература няма еднозначен отговор относно броя и състава на РН⁴. Подборът на езиковия материал тук е съобразен с изследователските цели при спазване на задължителното условие: езиковата единица да назовава лице, което е в родствени отношения спрямо друго лице.

Обект на анализ в настоящото изследване са роднинските названия в българския книжовен език, изразяващи посесивност, тяхната специфика и лексикографско представяне. Тук ще бъдат анализирани посесивните отношения, които се реализират на *равнище текст* само при т.нар. **посесивни моносъставни единици – същински роднински названия** (напр.: *майка, татко, вуйчо, леля, какичка, мамичка* и др.) и **несъщински роднински названия**

---

⁴ По въпроса по-подробно вж. Георгиева 2015б.

(напр.: *бабиното, мамината; чичови, какини; къщниците; моят, своите* и др.). Под *посесивна моносъставна единица* се разбира такава лексема, която назовава лице роднина, като същевременно маркира и посесума (**В**), и посесора (**А**). Предмет на изследването са начините за изразяване на посесивността при моносъставните единици. Задачите, които си поставя това изследване, са: да се анализира посесивната структура, респ. да се определи посесумът и посесорът, да се посочи каква референция носят тези имена към участниците в речевия акт, описани ли са тези имена в речниците и др.

Посесивността при моносъставните единици РН се изразява с различни средства – морфологични, словообразователни, лексикално-синтактични. Използват се и резултатите от словообразователния процес субстантивация при прилагателни и местоимения.

Начините на изразяване на посесивността ще бъдат представени в две части – **същински роднински названия** и **несъщински роднински названия**, предвид различното лексикографско представяне на двата вида моносъставни единици. Изложението в рамките на двете части следва посочената по-горе класификация на средствата, като идеята е същевременно да се проследи *посесивността* при РН в тълковните речници. Това поражда от своя страна следните въпроси и задачи: 1) отразена ли е посесивността в тълковните речници и как; 2) може ли дефиницията на РН да замени подобно на синоним тълкуваната дума в посочения към съответното значение пример, т.е. спазено ли е изискването за *заместимост*⁵; 3) тълкуванието съдържа ли всички семантични компоненти, с които тълкуваната дума взаимодейства с останалите думи в контекст, т.е. спазено ли е изискването за *експлицитност* на дефиницията; 4) в кои случаи в речниковата статия е възможно да се наруши изискването за *нетавтологичност*⁶, т.е. тълкуваната дума да присъства в тълкуванието.

Тъй като многотомните речници разкриват в най-голяма пълнота семантиката на думите, включително и тяхната речева употреба, вниманието ще бъде насочено към академичния *Речник на българския език* (РБЕ), макар че той все още не е завършен (последното издадено книжно тяло е т. 14 (**прелет – пясъчножълт**), а т. 15 б. **Р** е под печат). При нужда начинът на представяне на РН ще бъде съпоставян с представянето на тези названия в тритомния академичен *Речник на съвременния български книжовен език* (РСБКЕ 1, 2 и 3), както и с тематичния *Енциклопедичен речник на българската семейно-родова терминология* с автори Христо Холиолчев, Максим Младенов и Лилия Радева (Холиолчев и др. 2012). В някои случаи ще бъдат приведени факти от

---

⁵ Ю. Апресян определя този принцип като „необходимость и достаточность“ (Апресян 1994, 30).

⁶ Според Ю. Апресян изискването за *нетавтологичност* е от първостепенно значение при дефинирането на тълкуваната единица и се състои в отсъствието на порочен кръг при тълкуването (Апресян 1994, 30).

Българския тълковен речник (БТР 1976) и неговия преработен и допълнен от Д. Попов вариант *Български тълковен речник* (БТР 1994).

Прави впечатление, че в предговорите към тълковните речници не се обръща специално внимание на тази тематична група, може би защото на пръв поглед лексемите изглеждат прости и ясни за дефиниране – факт, който най-вероятно произтича от честата им (почти всекидневна) употреба от носителите на езика и от това, че всеки от нас може безпогрешно да се определи като роднина спрямо друго лице по кръвна или некръвна линия. Целенасоченият преглед на статиите в посочените тълковни речници обаче показва, че РН имат своите особености и това се вижда както в дефинирането на РН и подредбата на значенията при многозначните думи, така и в подбора на илюстративния материал към тези значения. Това поражда и необходимостта от по-задълбочено анализиране на лексикалния материал както от гледна точка на теорията, така и от гледна точка на лексикографското им представяне.

А. СЪЩИНСКИ РОДНИНСКИ НАЗВАНИЯ

Най-често срещаният тип посесивна моносъставна номинална единица са **същинските РН**. Посесивността при тях се изразява с помощта на морфологични, словообразователни и лексикално-синтактични средства при определени прагматични фактори.

Изразяване на посесивността чрез морфологични средства

1. Нечленувани РН

В българския език има РН, които се характеризират с определеност и принадлежност, въпреки че се употребяват в основната си форма (т.е. без определителен член) и без уточняващото пълно или кратко притежателно местоимение. Това са имена като *бате, баба, вуйна, вуйчо, дядо, кака, майка, мама, леля, тате, татко, чичо* и др., както и умалителни като *какичка, мамичка, маминка* и др.

Нечленуваното РН може да изразява посесивно отношение в няколко случая.

1. Посесорът съвпада с говорещото лице

В примери като: *Майка* [= ‘моята / нашата майка // майка ми / ни’] *говори по телефона.*; – *Не казвай на дядо* [= ‘моя / нашия дядо // дядо ми / ни’]!; *Ще извикаме баба* [= ‘моята / нашата баба // баба ми / ни’]. Посочените РН се срещат както в позиция на подлог, така и в позиция на допълнение – непряко и пряко. Тази употреба е често срещана в езика. В случая посесорът (А) съвпада с говорещото лице и има **нулево значение**, т.е. той не е назован чрез РН. Посесумът (В) е посочен чрез РН. Той имплицира посесор в 1 л. ед. или мн. ч. (вж. тълкуванието в скобите). Според терминологията на Х. Зай-

лер, посочва Кр. Хаджиева, в подобни случаи отношението между посесора и посесума е „вътрешно“ (inherent) (Хаджиева 2014, 147–148).

2. Посесорът не съвпада с говорещото лице

Тук възможностите са две: посесор да е или слушащият, или лицето, за което се говори.

а) посесор е слушащият

Посоченото по-горе изречение – *Не казвай на дядо!* може да се употреби в следните три комуникативни ситуации:

1) Дядото говори на своето внуче от позицията на трето лице, т.е. умишлено сменя гледната точка. Това е изразено чрез употребеното от говорещия РН, с което слушащият традиционно се обръща към него. В този случай РН *дядо* може да се тълкува като ‘своя дядо // дядо си’ (срв. още: – *Целуни дядо!*). Говорещият е самият притежаван (В). Този модел е типичен при общуване на възрастен с малко дете и има интимен, галовен оттенък;

2) Говорещият може да е близък на слушащия (напр. негова майка). Притежаваният (В) е назован с РН, което има същото значение ‘своя дядо // дядо си’. Моделът е стилистично неутрален⁷;

3) Говорещият е трето лице в комуникативната ситуация, което е в същите роднински отношения както и слушащият (в случая – друг внук). Тогава *дядо* е със значение ‘нашия дядо // дядо ни’. Този модел също е стилистично неутрален.

Притежаваният (В) може да бъде не само в позиция на допълнение, но и в позиция на подлог в изречението, напр.: *Кака* [= ‘твоята кака’] *ще те обуе*. (говорещият е друг близък на детето, напр. баба, татко).

Както става ясно от примерите, има случаи, когато слушащият е не само притежател (А), но и съпритежател, но това се разбира от по-широк контекст. Притежаваният (В) е лицето, назовано чрез роднинското име. Нечленуваното РН може да бъде в позиция на допълнение (непряко или пряко) и на подлог в изречението.

б) посесор е лицето, за което се говори

Когато говорещият разказва за лица, които не са участници в комуникативната ситуация, притежаваният може да бъде посочен и чрез нечленувано РН, напр.: *Той не бива да говори срещу дядо* [= ‘своя дядо // дядо си’] *и баба* [= ‘своята баба // баба си’]. Срв. още: *Тя не се разбира със свекър* [= ‘своя

---

⁷ Тук не се включват случаите, в които говорещото лице не е близко на посесора, тъй като такива ситуации са изключително редки. В своята дисертация Д. Камаринчева описва подобни случаи: „Нечленуваният вариант на имената за близко родство може да бъде натоварен с конотативна функция, напр.: *Баба възстанови ли се след операцията; Татко кога ще се върне от плаване* – и в двата примера адресантът пита не за собствените си роднини, а за роднините на адресата. Нечленуваната форма придава на изреченията фамилиарност, която в неутралния вариант липсва: *Баба ти възстанови ли се след операцията; Татко ти кога ще се върне от плаване*“ (Камаринчева 2012а, 19).

свекър'] и *свекърва* [= 'своята свекърва']. В двата примера посесивността се изразява вътрешно чрез възвратните местоимения *своя* и *своята*, посочени в скобите (посесорът (А) е формално изразен чрез местоименията *той* и *тя*, но е външен по отношение на посесивната моносоствавна структура). Както се вижда, нечленуваното РН може да бъде в позиция на допълнение.

Наблюденията върху речниковите статии от академичния *Речник на българския език* показват, че в някои случаи липсва съответствие между дефинираното значение на РН и смисъла, с който нечленуваното име се употребява в речта. Така например б-ото значение на **баба** в многотомния РБЕ е 'тъща' (определено като разговорно) и е илюстрирано с три примера, във втория от които лексемата е употребена не просто със значението 'тъща', а като 'моята тъща / тъща ми', срв.: Андронича: *Да ти каже невестата, че днес от срам в земята потъна пред майка си за тебе ...* Никола: *И таз добра! аз съм срамил Боряна пред баба* [= 'моята баба', т.е. моята тъща, а не дефинираното 'майка на един от родителите по отношение на техните деца' – бел. моя, Цв. Г.]. П. Тодоров, Събр. Пр II, 236 (РБЕ 1, 477). Същото несъответствие се открива и в някои от приведените примери в други статии, напр. при **бате**: *В стаята ме чакаше бате* [= 'моят бате', т.е. мойт по-голям брат, а не дефинираното 'по-стар брат' – бел. моя, Цв. Г.]. Л. Михайлова, Ж, 159 (РБЕ 1, 560); при **девер**: *В Жеравна младата булка 40 дни след сватбата нямаше право да погледне ... девери* [= 'своите девери', а не дефинираното 'брат на мъжа по отношение на съпругата' – бел. моя, Цв. Г.]. Ив. Хаджийски, БДНН II, 125 (РБЕ 3, 667); при **леля**: *Гинка е болна легнала, / никому не е казала. / Сал на леля* [= 'своята леля', а не дефинираното 'сестра на майката или бащата по отношение на децата им' – бел. моя, Цв. Г.] *е казала: / – Болна съм, лельо, ще йумра.* Нар. пес., СбНУ XXXIX, 55 (РБЕ 7, 597) и др.

Възможността някои РН чрез нечленуваната си форма да маркират принадлежност за първи път последователно е представена в „Енциклопедичен речник на българската семейно-родова лексика“ (Холиолчев и др. 2012). След изключително простата, но информативна дефиниция (в която е използван и цифров код за определяне мястото на всеки родственик в българската роднинска система – факт, който е без аналог в друг речник) следва знакът $\geq$, чрез който се отбелязва, че речниковата единица може да има освен инвариантното и „имплицитно вторично (конотативно)“ значение, напр.:

Б|АБА = Майка на баща (21) или на майка (22) $\geq$ баба ми (т.е. 'моята баба')“ (Холиолчев и др. 2012, 9).

В другите речници единствено *мама* и *тате*, *татко* присъстват със значение, маркиращо посесивност, срв.: **мама** „Моята майка, майка ми“ (РСБ-КЕ 2, 51; БТР 1994, 434); **тате** „Баща ми, мойт баща; татко“ (РСБКЕ 3, 386; БТР 1994, 959); **татко** „Баща ми или бащата на някого; тате“ (РСБКЕ 3, 386); **татко** „Баща ми, мойт баща; тате“ и „Бащата (на някого)“ (БТР 1994, 959). Трябва да се посочи, че в статията на **мама** в РБЕ се прави разграничение между основното значение „Моята майка“ (вж. РБЕ 9, 121) и друго – разширено, което

се представя като *нюанс* към него: „*Разш.* Майка (в 1 знач.)“ (пак там). В статията на **майка** в РБЕ обаче такова разграничение не е направено.

Интересно е решението на авторите на БТР 1976. За разлика от РБЕ (където значението на **майка** не е синонимизирано с **мама**), в БТР 1976 към второто (по-конкретно) значение на **майка** е посочен синонимът **мама**, срв.:
майка ...

2. На някого: жената, която го е родила; мама (БТР 1976, 413)⁸.

Трябва да се отбележи, че единствено тук, в статията на **майка**, авторите на БТР 1976 решават да отразят посесивността чрез предложното съчетание „на някого“, което играе ролята на уточняващ маркер (такъв модел за дефиниране, при който се извежда на преден план посесивността, не е използван в статиите на **баща**, **баба**, **дядо** и др.). Две десетилетия по-късно в редактираното и допълнено издание на същия тълковен речник статията е коригирана, като конструкцията „на някого“ е заменена с по-конкретна и ясна дефиниция, в която е посочено, че това значение е присъщо на лексемата **майка** единствено в нечленуваната ѝ форма или в съчетание с притежателно местоимение, срв.:

майка ...

2. Само нечл. или с притежателно мест. – моята майка или майката на някого; мама. *Майка скоро ще дойде. Къде е майка ти?* (БТР 1994, 431).

Като проблем, който е видян от редактора и съавтора на БТР 1994 Димитър Попов, е начинът на представянето на по-тясното и по-широкото значение на РН. Така напр. в статията на **мама** в БТР 1976 тези две значения са разграничени, докато в статията на **татко** не присъства значението ‘изобщо баща’, срв.:

мама ж. 1. Моята майка, майка ми. 2. Изобщо майка (БТР 1976, 416).

татко м. 1. Обръщение към своя баща. 2. Баща ми или бащата на някого (БТР 1976, 951).

В БТР 1994 в статиите на **мама** и **татко** по-тясното и по-широкото значение вече са представени по по-различен начин:

мама ж. 1. Моята майка, майка ми. ... 2. Рядко. Изобщо майка (БТР 1994, 434).

татко м. 1. ... 2. Баща ми, моят баща; тате. ... 3. Баща (на някого) (БТР 1994, 959)⁹.

II. Членувани РН

В българския език членната морфема при РН може да експлицира не само определеност, но и посесивност, т.е. членуваното РН показва, че става въпрос не само за точно определено лице, но и за лице, което е нечие „притежание“, срв.: – *Не дава на дъщерята [= ‘моята дъщеря’] да ме навести, да*

⁸ Първото значение е по-общо: „Жена по отношение на своите деца“ (пак там).

⁹ Ако се следва този модел, и статията на **майка** трябва да претърпи промени.

ми помете и почисти. (Чудомир), *Дойдоха братовчедките* [= ‘моите братовчедки’], *Внучето* [= ‘моето внуче’] *проходи*, *Ще дойде свекървата* [= ‘моята свекърва’]. Тази особеност се проявява при различни РН в зависимост от това съвпада ли говорещото лице с посесора или не съвпада. Това налага имената да бъдат разделени в две групи с оглед на това дали посесорът съвпада, или не съвпада с говорещото лице.

1. Посесорът съвпада с говорещото лице

Към тази група се отнасят РН *дъщеря*, *девер*, *зет*, *братовчед*, *балдъза*, *кум*, *кума*, *свекър*, *свекърва*, *снаха*, *тът*, *тътца* и др. (включително и умалителни съществителни като *братле*, *братленце*, *майче*, *мамче*, *татенце* и др.). Съществуват две възможности, като и при двете членуваното РН може да се замени със съчетанието притежателно (невъзвратно) местоимение + нечленувано РН. По този начин посесорът е представен чрез местоимението. (Трябва да се отбележи, че самото съществително *братовчед* е носител на още един вид посесивност, за която става дума по-нататък в частта **РН композитум**.)

а) посесорът е единствен притежател

В този случай членната морфема е със значение на невъзвратно притежателно местоимение в 1 л. ед.ч. (т.е. *-а / -ът*, *-я / -ят* е със значение ‘моя / мойт’, *-та* – със значение ‘моята’ или ‘моите’, *-то* – със значение ‘моето’, *-те* – със значение ‘моите’), срв.: – *Свекърът* [= ‘моят свекър’] и *свекървата* [= ‘моята свекърва’] *ще дойдат на гости*; *Ще ходя със зълвата* [= ‘моята зълва’] *на театър*; *С братлетата* [= ‘моите братлета’] *ще ходим на море*.

б) посесорът е съпритежател

В този случай членната морфема е със значение на невъзвратно притежателно местоимение в 1 л. мн.ч. (т.е. *-а / -ът*, *-я / -ят* е със значение ‘нашия / нашият’, *-та* – със значение ‘нашата’ или ‘нашите’, *-то* – със значение ‘нашето’, *-те* – със значение ‘нашите’), срв.: – *Синът* [= ‘нашият син’] *следва в чужбина*; *Чакаме дъщерята* [= ‘нашата дъщеря’].

И в двата случая РН може да бъде както допълнение (пряко и непряко), така и подлог в изречението.

2. Посесорът не съвпада с говорещото лице

Когато говорещото лице е различно от посесора, членуваните РН в българския език също могат да изразяват посесивност, като и тук съществуват две възможности с оглед на това дали посесорът е подлог, или не е в изречението.

а) посесорът е подлог в изречението

В този случай посесивността се изразява чрез възвратното притежателно местоимение в пълната си форма *своя // своята // своето // своите* или в кратката си форма *си*, тъй като определяният обект (посесумът) е притежание на подлога (посесора) в изречението. Напр. в изречението *Всеки ден очакваше сина* [= ‘своя син / сина си’] *да дойде* посесорът се подразбира от глаголното лице (срв. *очакваше* – 3 л. ед.ч.). Посесумът *синът*, формално назован чрез

РН, скрито (неформално) представя посесора (А), което е видно от тълкуването ‘своя син // сина си’.

(В българския език членуването РН се допуска да се тълкува както с възвратно, така и с невъзвратно притежателно местоимение, когато глаголното лице не съвпада с посесора и е във 2 л., срв.: *очакваш сина* [= твоя син], *очакват сина* [= вашия син] и *упрекваш сина* [= твоя син].)

б) посесорът не е подлог в изречението

В този случай посесивността задължително (с цел да се избегне двусмислието) се изразява чрез невъзвратно притежателно местоимение *неговия(т) // нейния(т) // неговото // неговите* или *техния(т) // тяхната // тяхното // техните*. Напр. в изречението *Селяните упрекваха сина* посесорът (А) остава формално неназован, докато посесумът е назован – това е *синът*, като в тази си употреба лексемата е със значение ‘неговият / нейният / техният син’ (нужен е по-широк контекст, за да се внесе конкретизация за това кой точно е посесорът – майката, бащата или и двамата родители).

Когато посесорът не съвпада с говорещото лице, различният избор на притежателно местоимение при описание на посесивната структура произтича от нееднаквата синтактична роля на посесора в изречението и от вида на глаголното лице.

Възможността някои РН в членуваната си форма да експлицират принадлежност (обикновено изразявана на синтактично ниво чрез притежателно местоимение или прилагателно име) не се посочва в лексикографските трудове. Трябва да се отбележи, че в концепцията на някои речници по принцип се предвижда отбелязването на ограничеността във формата. Така напр. в РБЕ съществува следното указание: „Ако съществителното във всичките си значения се употребява членувано (нечленувано) или обикновено членувано (нечленувано), тогава след заглавната дума се поставя бележка „само членувано“, „само нечленувано“ или „обикн. членувано“, „обикн. нечленувано“... Ако това е характерно само за едно от значенията на съществителното, такава бележка се поставя към съответното значение“ (Андрейчин, ред. 1966, 57). В някои от статиите на РБЕ към инвариантното значение на РН са приведени примери, в които заглавните думи, употребени именно членувано, съдържат имплицитна посесивност. Този по-конкретен смисъл на РН не е отграничен, респ. не е намерил своето специално описание в речниковата статия – срв. смисъла на употребените РН в следния пример, илюстриращ значението на **дъщеря**: „*Бащата гали снахата, а живей при дъщерята*. П. Р. Славеиков, БТ I, 37“ (РБЕ 4, 636). Както се вижда, членуването РН *дъщерята* е с по-конкретна семантика, а именно ‘своята дъщеря’. Това значение не съвпада с посочената дефиниция „Рожба от женски пол“ (пак там) и се явява нарушение на принципа на заместимостта в един тълковен речник. Виж още примера в статията на **балдъза**: „*Госпожа Бонка имаше в града по-малка сестра, жене-*

на за търговец. ... И баджанакът, и балдъзата [= 'нейната балдъза'] бяха весели, общителни. Г. Райчев, ЗК, 43¹⁰ (РБЕ 1, 516)¹⁰; вж. още статията на **баба** и др. Трябва да се отбележи, че се срещат (макар и рядко) статии, в които посесивността на членуването РН се отбелязва. Така например в статията на **жена** илюстративният материал към второто значение – „Съпруга“ (РБЕ 5, 40) – е прецизно подбран и включва само РН без имплицитна посесивност (срв. „Жените на нашите опълченци живееха в града и съседните села. Й. Йовков, Разк. II, 86. Той завари жена си и майка си премалели от страх. Ив. Вазов, Съч. XXII, 16. Снахите почнаха да гледат накриво жена му. Елин Пелин, Съч. III, 18. Който слуша хората, жена си напуща. Погов. ...“ (пак там). Към това значение след знак за употреба ● е посочена специфичната употреба на членуването РН (т.е. наличието на скрита посесивност): „Разг. Само членувано. Моята съпруга“ (пак там). Тази употреба е илюстрирана със следните примери: „– Тая сутрин викам на жената [= 'моята жена', т.е. съпругата ми – бел. моя, Цв. Г.]: – Не ме изпращай. Като тръгна на лов, не ме изпращай. Елин Пелин, Съч. IV, 219. – Жената [= 'моята жена', т.е. съпругата ми – бел. моя, Цв. Г.] тиса, че е реквизиран [волът] и аз рекох – прощавай, няма вече да се видим. Елин Пелин, Съч. II, 157“ (пак там).

Възможността някои членувани роднински имена да маркират принадлежност за първи път е представена последователно (в съответствие с начертаната концепция – посесивността да бъде посочена само тогава, когато за нея има езикови доказателства) в „Енциклопедичен речник на българската семейно-родова лексика“ (Холиолчев и др. 2012). Този труд включва не само книжовни, но и диалектни лексикални единици, като посесивността е отразена регулярно при книжовните лексикални единици, напр.:

ДЪЩЕРЯ

Вар.: *дъщер|я, дъщерь|ъ, дъщер|а, дъщер|ъ, дъщер|ѐ, д|ъщеря, д|ашеря, дбщеря, д|ъшчеря* и др.

= Лице от женски пол спрямо родителите си (6). Зват. ф. *д|ъще!*, диал. и *д|ъщерьо!*. Член. *дъщер|ята* 'дъщеря ми' ... (Холиолчев и др. 2012, 202).

Членуваните РН с посесивна семантика може да се определят като битово-разговорни. Обикновено те не са лишени от конотация. Някои РН могат да изразяват както гальовност, така и ироничност (вж. статията на **зегче** в РБЕ 5, 908).

Изразяване на посесивност чрез словообразователни средства

1. РН композитум

От гледна точка на словообразуването произвеждащата единица на лексемата *братовчед* е посесивната структура 'братово чедо'. Това РН е резултат от словообразователните процеси композиция и десуфиксация. Първата част

¹⁰ В речниковата статия на **баджанак** обаче не е посочен пример, който да илюстрира имплицитна посесивност при РН.

на композитума е деадективна, а втората – десубстантивна. В случая по с е - с о р ъ т (А) е изразен чрез първата част на композитума, а по с е с у м ъ т (В) – чрез втората част. Може да се обобщи, че единствено при композитума и двата компонента на посесивната структура са формално изразени.

Както вече беше посочено, РН *братовчед* в разговорната реч може да е носител и на друг вид посесивност, изразена чрез членната морфема (вж. предходната част). В тази си употреба (а също и във функция на традиционно обръщение) сложното название се характеризира с **двойна посесивност**.

Лексеми като *младоженец – младоженка, годеник – годеница* може да се определят като псевдопосесивни, тъй като формално образуват корелативна двойка, но не удовлетворяват изискването за посесивна структура – да включва субект посесор и обект посесум. Речниковите им дефиниции не ги представят като релационни, а като абсолютни имена – срв.: *младоженец* – „мъж в деня на сватбата си или наскоро след нея“, *младоженка* – „жена в деня на сватбата си или наскоро след нея“ (РБЕ 9, 546–647); *годеник* – „момък, който се е обвързал с обещание да се ожени, годил се е“, *годеница* – „девойка, която се е обвързала с обещание да се омъжи, годила се е“ (РБЕ 3, 256–257). Единствено в контекст, в който присъстват и двата елемента на корелативната двойка (или техен синоним), може да се открие посесивно отношение, срв.: *Запалиха свециите на полюля и под него се изправиха булката и младоженецът* [= ‘нейният младоженец’ – бел. моя, Цв. Г.]. Й. Йовков, СЛ, 176 (РБЕ 9, 546).

2. РН *dualia tantum*

Както при *братовчед*, така и при единици като *съпрузи, кумове* и др. се наблюдава иманентна посесивност, която произтича от начина им на образуване, с тази разлика, че тук тя не е формално изразена.

Трябва да се отбележи, че лексемите *съпрузи, сватове, кумове* и др. заемат по-особено място сред моносъставните РН. Тези единици (както и в предишни изследвания – вж. Георгиева 2010 и 2012) се определят като съществителни *dualia tantum*¹¹ – *съпрузи* ‘съпругът и неговата съпруга’, *родители* ‘родителят и неговата съпруга (родителката)’, *кумове* ‘кумът и неговата съпруга (кумата)’, *сватове* ‘сватът и неговата съпруга (сватята)’ и др. Тук също застъпваме мнението, че флексийните морфемии *-и, -ове*, освен че изпълняват и друга функция – на суфиксни форманти (което превръща тези образувания в единици със статус на самостоятелни лексеми¹²), са средство за изразяване на сложно посесивно отношение. Тези имена покриват изискването за посе-

¹¹ Повече за съществителните *dualia tantum* вж. Георгиева 2010 и 2012.

¹² За съпоставка – в полския език съществува специален формант *-ostwo*, чрез който се образуват имена, означаващи семейна двойка: *profesorostwo* ‘професорът и неговата жена’, *generalostwo* ‘генералът и неговата жена’, *konsulostwo, doktorostwo, inzynierostwo, dyrektorostwo*. Според Л. Крумова-Цветкова и Р. Рошко тези формации заемат „специално място сред събирателните имена“ (Крумова, Рошко 1994, 86).

сивна структура, тъй като тяхната семантика включва два взаимно свързани елемента – субект посесор и обект посесум, видно чрез посочените парафрази. Чрез тези РН се назовават лица, които се намират в реципрочни взаимоотношения¹³ и си принадлежат. За да докажем, че даденият тип структура е посесивна и отношенията между членовете ѝ са реципрочни, ще проведем два теста. Достатъчно е да бъде анализирана само лексемата *съпрузи*, тъй като тя стои в основата на всички други РН. Първият тест се състои в трансформация на лексемата в съчетание от две лексеми. При задаване на въпроса „Чий? / Чия?“ към едната от тях, отговорът трябва да включва другата лексема от синтагмата. И така, *съпрузи* = *съпруг* и *съпруга*; Въпрос: Чий *съпруг*? – Отговор: *Нейният, на съпругата*; Въпрос: Чия *съпруга*? – Отговор: *Неговата, на съпруга*. Вторият тест включва проверка дали за всеки член на двойката лица *съпрузи* може да се реализира предикативна посесивност с другия член, т.е. *съпрузи* → *съпруг*: **има** *съпруга* и *съпруга*: **има** *съпруг*. Тестовите доказват, че РН притежават посесивна структура.

Разликата в сравнение с лексеми като *майка*, *татко*, *син* и др. в случая е наличието на единица, която назовава двойка лица, свързани с определен вид родство. Така напр. *С съпрузи* се състои от некръвната двойка родственици *съпруг* и *съпруга*. Посесивната схема може да бъде представена по два начина: чрез синтактична доминация на притежателя, който може да бъде *съпруга* или *съпругата* – съответно [*А (съпругът) е родственик на В (съпругата)*] и [*А (съпругата) е родственик на В (съпруга)*]. Видно е, че член **В** може да заеме позицията **А**, съответно член **А** – да заеме позицията **В**.

В речниците имена като *съпрузи*, *кумове* и др. не се приемат като отделни лексикални единици, а се разглеждат като дефективна форма на мъжколичното съществително, поради което обикновено са представени в неговата речникова статия. Има и „нарушения на традицията“. Съществителното *родители* в някои речници е със самостоятелна статия, най-вероятно поради факта, че лексемата *родителка* се възприема като остаряла и простионародна (вж. напр. БТР 1976, 839, където *родители* навсякъде е тълкувана като: ‘Баща и майка’). Трябва да се подчертае, че често употребяваните единици *съпрузи*, *кумове* и под. обикновено са посочвани като **нюанс** (!) към едно от значенията на мъжколичното съществително с предхождаща бележка „Само *мн.*“, докато в началната граматична характеристика на същото име след бележка *мн.* са изписани неговите редовни форми, които в много случаи рядко се срещат в езиковата система. Всичко това отново повдига въпроса за мястото на тези съществителни в лексикографските трудове.

---

¹³ В изречението *Те са братовчедки* К. Иванова определя *братовчедки* като релационно съществително, което обединява в ролята на подлога два аргумента и назовава лица, които се намират в реципрочни взаимоотношения (Иванова 1987, 66).

Изразяване на посесивността чрез лексикално-синтактични средства

РН в звателна форма

1. РН във функция на традиционно обръщение

В българския език има конструкции като: – *Здравей, брате!*; – *Здравей, братко!*; – *Здравей, сестро!*; – *Ела, бабче!*, където РН е употребено в звателна форма. Говорещият е посесор (А). Той се обръща към слушащия (посесум В), като използва РН като традиционно обръщение обикновено в звателна форма (напр.: *бабо, брате, вуйно, како, майко, мамо, лельо, свате, сестро, синко* и др.)¹⁴, като трябва да се отбележи, че при някои имена основната форма съвпада със звателната (напр. при *батко, вуйчо, дядо, тате, татко, чичо* и др.). В такава позиция РН изразява конкретно посесивно отношение, т.е. не става дума въобще за брат, сестра, баба като роднински понятия, дефинирани като първи значения в речниците, а именно за брата, сестрата, бабата на точно определено лице – на говорещия. Роднинското название в звателната форма има допълнителен семантичен компонент, който отсъства в инвариантното значение и който може да се експлицира чрез притежателните местоимения ‘моя / моят’, ‘моята’, ‘моето’ или ‘моите’, срв.: „*Сестра ѝ ... ги посрещна на стълбата с варена царевница в ръка ... Седни, како, настани се на миндерчето!* Чудомир, Избр. пр, 139“ (РБЕ 7, 67); „*Чуваше в себе си гласа на сестра си, която днес беше викнала отвън: „Бате, покажи се да видим, че си жив“.* Ем. Станев, ИК III и IV, 550“ (РБЕ 1, 560).

В зависимост от спецификата на РН във функция на традиционно обръщение имената ще бъдат представени в две групи: а) РН, при които звателната форма е различна от основната, и б) РН, при които звателната форма е еднаква с основната. В хода на анализа ще се търсят отговори на следните два въпроса: 1. Посочени ли са в речниците и по-специално в РБЕ звателните форми на РН; и 2. Отчита ли се скритата посесивност при РН в звателна форма.

а) РН, при които звателната форма е различна от основната

Към тази група принадлежат РН *баба, брат, дъщеря, зет, кака, кум, леля, майка, мама* и др. (включително и умалителни като *мамичка, леличка, лелка* и др.), като някои от имената имат повече от една звателна форма. Така напр. в РБЕ са посочени (сред граматичните особености) следните звателни форми на изброените по-горе РН: *бабо; брате* и *братко; дъще* и остарялото *дъщи; зетко* и диалектното *зето, зетьо; како* и рядката употреба в дателен падеж *каки; куме; лельо; майко* и диалектното *майке; мамо* и гальовното *мами, маме, мамче* и др.¹⁵ Понякога илюстративният материал към отделните значения

¹⁴ Като изключения може да се посочат лексемите *жена* и *булка*, които се употребяват не само в звателната си форма (*жено, булко*), но и в основната, и то в значение на РН, напр.: – *Хайде бе, жена, докога ще те чакам!*; – *Ставай, булка, че пладне стана!*.

¹⁵ За богатството от диалектни звателни форми при РН вж. Холиолчев и др. 2012.

показва употребата на тези форми в речта. Така например лексемата **мама** със значение ‘моя майко’ се среща в съответната речникова статия в РБЕ два пъти в звателна форма: „Само дъщеря ѝ Йовка, ..., постоянно я обикаляше, седеше дълго около нея и я питаше: – Мамо, какво ти е? Елин Пелин, Съч. III, 23“ и „Роди ме, мамо, с късмет, че ма фърли на смет. П. Р. Славейков, БП II, 100“ (РБЕ 9, 121). В случая тълкуваната дума в звателна форма може синонимно да се замени с посочената дефиниция, което се дължи на специфичното (посесивно) значение на РН **мама**. (Това важи и за РН *татко* и *тате*, чиито статии предстои да се разработят в РБЕ. Интересно е да се отбележи, че в БТР 1976 и в БТР 1994 *първото* значение и на двете заглавки е: „Обръщение към своя баща“ (БТР 1976, 951; БТР 1994, 959), като единиците са синонимизирани.)

За разлика от **мама** първото значение на речниковата единица **майка** – „Жена по отношение на децата, които е родила“ (РБЕ 9, 62) – не съдържа посесивен компонент. Въпреки това към него са посочени и примери, в които звателната форма *майко* е със скрито изразена посесивност: „Не плачи, майко, не тъжи, / че станах азе хайдутин, / хайдутин, майко, бунтовник! Хр. Ботев, Съч. 1929, 5“ и „Аз вярвам, майко: те се изживяха – / ония дни на скърби и нерадост. Н. Вапцаров, Избр. ст, 1951, 148“ (пак там). Тази специфична особеност на някои РН, сред които е и лексемата **майка**, може да намери своето самостоятелно описание в речниковата статия като специфична *употреба* към основното значение на лексемата.

Намираме за уместно в следващите томове на РБЕ да се отделя специално внимание на описанието на традиционното обръщение. Предложението намира опора не само в прагматичните фактори и наличието на допълнителен семантичен елемент, но и в наличието на съществуваща лексикографска практика в предходните томове. Така напр. трябва отново да се отбележи прецизното описание в РБЕ на лексемата **жена** като РН със значение ‘съпруга’ (второ по ред в речниковата статия). Тук, след знак • (т.е. като употреба!), е посочена функцията на РН като традиционно обръщение:

жена ...

2. Обикн. с несъгл. опред. Съпруга. ... • Разг. Като обръщение на съпруг към съпругата му. *Продаде дядо Петко една нивица, ... нарами торба с хляб, ... и „Сбогом, жено! – Прощавайте, селяни!“* Ал. Константинов, Съч. I, 285. „Жена“, казва ми мъж ми, „годините станаха усилни, ..., трябва да забравим предишните масрафи.“ Г, 1863, бр. 6, 45. *С тебе, жено, зле, а без тебе по-зле.* Погов. (РБЕ 5, 40).

В статията на **мъж** в РБЕ се наблюдава същият подход. Към второ значение (‘съпруг’) е посочена употребата на лексемата в звателна форма:

мъж ...

2. Обикн. със съгл. или несъгл. опред. Съпруг. ... • Разг. Като обръщение на съпругата към съпруга си. *Продаде дядо Петко една нивица, ... нарами торба с хляб, ... и „Сбогом, жено! – Прощавайте, селяни! – Сбогом, мъжо!“*

Ал. Константинов, Съч. I, 285. *Катран и върви, /бре, мъжо, взе ли от пазаря? Знае / невеста ранобудна – всичко / готово е, но пак ще пита.* П. К. Яворов, Съч. I, 45“ (РБЕ 9, 792).

Все пак са явни колебанията относно представянето на традиционното обръщение при тази тематична група в речника. Така напр. в същия том на РБЕ при заглавка **мамичка** традиционното обръщение е посочено като второ значение („обръщение на майка към детето (децата) и“ – РБЕ 9, 124), докато в статията на **мама** (РБЕ 9, 121) то е посочено като нюанс към първо значение („моята майка“), при това не с корелативна двойка дете и неговата майка (което е често срещано!), а с корелативна двойка лица без кръвно родство – *снаха* и *свекърва*. [Едва ли е уместно към значение, илюстриращо роднински отношения, да бъде посочен нюанс (?!), който излиза извън кръга на роднинството (срв.: „В съчет. със същ. игуменка, царица, кралица и под. – за изразяване на почит, уважение, преклонение“ (РБЕ 9, 62). По-добро е решението при **баба** и **дядо**. Там подобна употреба е отделена като самостоятелно значение – в статията на **баба**: „5. В съчет. с попадая, хаджийка и под. – за почиттелно назоваване на жена, съпруга на поп, хаджия и под.“ (РБЕ 1, 477); в статията на **дядо** – „4. В съчет. с поп, владика, хаджия и под. или със собств. име на духовно лице, обикн. с висш сан – за почиттелно назоваване на поп, владика, хаджия и под.“ (РБЕ 4, 652).]

б) РН, при които звателната форма е еднаква с основната

В българския език има РН (напр. *тате, татко* и др.), които се използват основно като обръщение към сродник. Поради това в РБЕ тази особеност е описана като първо, основно значение (ако РН има и други значения) в речниковата статия. Някои от дефинициите на книжовните РН само посочват обаче функцията им на обръщение, без да конкретизират коя е корелативната двойка лица посесум и посесор (както напр. е посочено в БТР 1976 и в БТР 1994 в статиите на **татко** и **тате** – „Обръщение към *своя баща* [курсивът мой – Цв. Г.]“¹⁶ – БТР 1976, 951; БТР 1994, 959), срв.:

ма̀йче ... 1. Разг. Обикн. като обръщение. *Умал. гальов. от* майка; мамче, маминка, мамичка (РБЕ 9, 78)

ба̀те ... 1. Обикн. като обръщение – по-стар брат; батко, бате (РБЕ 1, 560) и др.¹⁷

В други статии на книжовни РН не се посочва употребата им като обръщение, тъй като тя не е толкова често срещана, срв.:

бра̀тче ... 1. *Умал. от* брат (в 1 знач.); малък брат, братле (РБЕ 1, 943)

¹⁶ Следващото значение на лексемите очертава тяхната различна посесивна семантика – *тате* може да се използва само и единствено със значение „Баща ми, моя баща“, докато *татко* се среща със значение „Баща ми или бащата на някого“ (БТР 1976, 951), „Баща (на някого)“ (БТР 1994, 959).

¹⁷ В диалектните РН обаче това е посочено, срв.: **ба̀ба̀** ... *Диал.* Обръщение към баща, татко (у мюсюлмани); бабайко, бабан (РБЕ 1, 478); **бо̀ба̀** ... *Диал.* ... 2. Обръщение на зет към тъст (РБЕ 1, 829).

братлѐ ... 1. Умал. от брат (в 1 знач.); малък брат, братче (РБЕ 1, 940)

братлѐнце ... 1. Умал. галъов. от братле (в 1 знач.); братченце, братец (РБЕ 1, 940)

ба̀тенце ... Умал. галъов. от бате (в 1 знач.) (РБЕ 1, 561)

ба̀бче ... Умал. от баба (в 1 и 2 знач.) (РБЕ 1, 485).

Към съответните дефиниции понякога обаче са приведени примери, в които названието е във функция на обръщение, което го прави по-специфично като семантика. Например, **братче** не е просто ‘малък брат’, а ‘моят малък брат’ – срв.: „Тръпко прогони кучето и го затвори в плевнята, да не безпокои гостите. После мина на другата страна на къщата, дете беше стаята на сестра му. Тя го чакаше вече там, под навеса и тихо подсмъркна: – Леле, Тръпко, братче [= мое братче – бел. моя, Цв. Г.]... Дали ще се видиме пак... Д. Талев, ПК, 409“ (РБЕ 1, 941).

В обобщение може да се посочи, че анализираната група РН включва имена, представени в речника като „умалителни“ съществителни (**бабче, батенце, зетче, майче, мамче, братле, братленце, братченце**), както и неумалителни съществителни като напр. **баджанак, бате, батко, вуйчо, дядо, тате, татко, чичо**. Подходът при описанието на тяхната семантика в позиция на обръщения е подобен на описания по-горе. В речниковите статии на повечето от имената не се посочва тяхната служба като обръщения (изключение правят статиите на **майче** и **бате**), респ. не се отчита, че РН във функция на традиционно обръщение има по-различна семантика от тази на РН в основната си форма (с изключение на галъовността при имената от първата подгрупа).

В РБЕ само при някои „умалителни“ РН се посочва дали основната форма съвпада със звателната (в зависимост от това дали има и други, най-често диалектни форми, напр. при **бабче** са посочени две звателни форми – първата съвпада с основната форма, а втората е диалектна – *бабчо* – вж. РБЕ 1, 485).

(Трябва да се отбележи, че в разговорната реч на мястото на звателните форми *brate, сестро, татко (tate)* се среща номинална фраза от вида РН (в основната си форма) + краткото притежателно местоимение *ми*, срв.: – *Как си, сестра ми?*; – *Чакам те, баща ми*. В случая функция на обръщение има цялата номинална фраза, като вторият компонент е с избледняла семантика предвид яснотата на роднинската връзка между участниците в комуникативния акт (употребата на тези РН като обръщения предполага посесивна връзка между слушащия и говорещия). Ролята на местоимението *ми* в този случай е преди всичко функционално-конструктивна – участва в изграждането на двусъставно обръщение, съпоставимо с логическо собствено име или с РН, в чиято семантика има информация за притежателя, срв.: – *Здравей, Иване!* и – *Здравей, брат ми!*.)

2. РН във функция на обратно обръщение

Това, което свързва българския език с „широк ареал езици в Европа, Близкия изток и Африка (езиците в Балканския езиков съюз, турски, други

тюркски езици, унгарски, диалекти в Южна Италия, някои арабски диалекти, персийски и даже сомалийски)¹⁸ (Ницолова 2013, 193), е т.нар. обратно обръщение, напр.: – *Бре, баби, не плачи – булката е жива!* (Ив. Вазов); – *Велин... забравила си ме... братовият ти син де... – А-а... Ох, лели, прощавай... не те познах!* (Елин Пелин); – *Ела, баба, да те обуя!*; – *Ех, бабо, не се сърди!*. Спецификата на това обръщение е била анализирана от различни изследователи (вж. в началото). Под *обратно обръщение* тук се разбира следното: роднинското име (напр. *майка, баба, леля, кака, тате, дядо, мамче, бабче* и др.), с което по-младите представители на рода назовават по-възрастните, се използва от представителите на по-старото поколение като обръщение към младите (предимно към малки деца) в именителна (– *Ела, баба...!*), дателна (– *Бре, баби...!*) или звателна форма (– *Ех, бабо...!* – вж. повече у Ницолова 1984, 60). Тъй като обратните обръщения в звателна форма съвпадат по форма с преките обръщения, изказванията с тях, извадени от контекст, се тълкуват нееднозначно (в примера – *Ех, бабо...!* притежателят може да бъде както бабата, така и внукът / внучката)¹⁸. Двужначността в рамките на изречението се избягва при съчетаването на традиционно и обратно обръщение, напр.: – *Сине, ставай, тате, че закъсна за училище!*. Обратните обръщения са адресирани винаги от по-възрастен представител на рода към по-млад и изразяват сложно посесивно отношение. Говорещият е самият притежател (**А**), слушащият (обикновено малко дете) е притежаваното лице (**В**)¹⁹. При обратните обръщения посесумът (слушащият) има **нулево означение**. Освен това обратното обръщение в българския език е *позиционно ограничено*, т.е. не се среща на първо място в изречението (изключения правят звателните форми като *маме, тате* и др., които в редки случаи се срещат на първа позиция).

Чрез обратното обръщение говорещият изразява своята интимност, галовност, любов, породени при общуването с лицето посесум или от информацията, която е получил за него, като в подбудителните изречения това обръщение има за цел и да смекчи заповедта (срв.: – *Хайде, мама, тръгвай!* и – *Хайде, сине, тръгвай!*, – *Хайде, Иване, тръгвай!*).

И традиционното, и обратното обръщение служат за изразяване на апел към адресата от гледна точка на посесивната структура. Разликата е, че при първото посесумът е означен (представен чрез РН), а при второто той има нулево означение.

Лексикографската концепция и видът речник определят дали и как обратното обръщение да бъде посочено, а също и къде е мястото му в реч-

¹⁸ В турския език, където също има обратни обръщения, формалната разлика е по-ясна, тъй като притежателността е изразена чрез посесивен аглутинативен суфикс: „– *Öyle mi İraz hala? – Öyle halam, tırkı öyle.* (Fakir Baykurt) – *Така ли е, лельо Ираз? – Така е, леля, точно така*“ (примерът е от Ро Хауге 1999, 10; вж. още цит. там литература).

¹⁹ Рядко в позиция на посесум лицата са повече.

никовата статия. *Речникът на българския език* е единственият български тълковен речник, в който обратното обръщение присъства в някои статии. Между другото, в *Ръководството за съставяне на Речника на българския език* (Андрейчин, ред. 1966) няма изрично указание то да бъде включено, с което донякъде се оправдава липсата на обратното обръщение в речниковите статии на *дядо* – РБЕ 4, 652; *кака* – РБЕ 7, 67; *вуйчо* – РБЕ 2, 557; *вуйна* – РБЕ 2, 557 и др., макар че то реално съществува в езика ни. С включването в някои статии на описанието на обратното обръщение се отговаря на изискването РБЕ да представи най-изчерпателно словното богатство и многообразие на нашия език.

В повечето случаи обратното обръщение е посочено в РБЕ като **нюанс** (след знак //) към някое от значенията [роднинско или нероднинско (?!)], но се среща и като отделно **значение** (изведено на нов ред). Например, към първото значение на **майка**, в което се дефинира роднинска връзка, е дадено като **нюанс**, срв.:

майка ... 1. Жена по отношение на децата, които е родила. ... // *Разг.* Обръщение на такава жена към детето или децата ѝ; мама, маминото. *Тонка издрънча с веригата, пусна я на земята и изхлипа: – Дръж се, майка ... После се откъсна от Ангела.* Ст. Дичев, ЗС II, 101. *Дремка ми са дреме, / сън ма не намира / за нещо комшиийче! / ... / – Одила съм, синко, майка, / та съм го искала, / ала го не дават.* Нар. пес., СБНУ XLIII, 539 (РБЕ 9, 62).

Употребата на лексемата **баба** като обратно обръщение е представена към второто, нероднинско значение, като в обобщен вид (?!) се посочва, че субектите в набелязаната комуникативна ситуация демонстрират както роднински отношения, така и липса на родство, срв.:

баба ... 1. Майката на един от родителите по отношение на техните деца. ...

2. Стара жена; бабичка, старица. ... // Обикн. *дат.* **баби** – галено обръщение на баба към внуче, към дете или към по-млад човек. – *Ела, ела, баби, да ти разкажа една приказка – ме покани веднага тя.* Г. Белев, ПЕМ, 33. – *Ценко, ела, баби, да ме заведеш до стаята ми. Уморих се.* В. Геновска, СГ, 182. – *Милчо, я иди, баби, за хляба на фурната – пращаше го майка ми.* Н. Каралиева, Н, 14. – *Не съм ти аз тебе за дружинка, баби.* Т. Влайков, Съч. I, 129 (РБЕ 1, 477).

Изборът при отразяване на обратното обръщение в статията на **леля** в т. 8 на РБЕ е подобен. Обръщението е посочено към третото значение на лексемата, което излиза от обхвата на роднинската семантика (?!), отново в обобщен вид:

леля¹ ... 1. Сестра на майката или бащата по отношение на децата им.

...

2. Омъжена жена на средна или напреднала възраст; буля, стрина. ...

3. Санитарка в болнично заведение или в детска градина или ясла. ...

// Обикн. *дат.* **лели** и **леля**. Галено обръщение на леля¹ към племенник

(племенница) или на по-възрастна жена към дете или по-млад човек; лелин, на леля. – *Ех, господ да те благослови, лели, че ми посгря сега сърцето, като ми прочете писмото.* Т. Влайков, Съч. II, 150. – *Не си седите на парцалите, ами сте се заловили за тази пуста политика, като че ти, Кунчо, си нямаш занаят, като че, леля, нямаш златни ръце.* В. Нешков, Н, 381 (РБЕ 8, 597).

Обратното обръщение е посочено обаче като отделно значение в речниковата статия на **мама**, срв.:

мама¹ ... 1. Моята майка. ...

2. *Гальов.* Обръщение на майка към детето (децата) ѝ. – *Хайде, мама, иди сега при оня чичо – учеше майката чедото си.* Ал. Константинов, Съч. I, 282. – *Слушай, мами – наведе се тя над нея, – ами не щеш ли да си похапнеш нещо?... Три дни нищичко не си куснала.* Г. Караславов, Избр. съч. II, 130. – *Идете, мами, до лелини си Катини и я повикайте. Кажете ѝ, че баща ви се помина.* Г. Белев, ПЕМ, 135. – *Ела, мами, ела сине! Кажу ми кой ти разкървави устата?* Л. Каравелов, Съч. VII, 15. – *Стоене, мама, Стоене! / Девет съм села обишла / и в десето отидов, – / там ти прилика намерив.* Нар. пес., СБНУ XXXVI, 63 (вж. РБЕ 9, 121).

Както се вижда, тълкуването на обратното обръщение в РБЕ не е еднотипно. Предвид детайлното и изчерпателното описание на думите в многотомния речник възникват следните два въпроса: 1) как трябва да се представя обратното обръщение – като нюанс, като значение или като употреба; 2) уместно ли е да се обединяват в едно тълкувание две употреби – на обръщение, което се използва от хора с роднинска връзка, и на обръщение, което се използва от хора без роднинска връзка и 3) дали в началото на статията при описание на формите на обръщение на заглавната единица да не се добави и именителната форма.

Б. НЕСЪЩИНСКИ РОДНИНСКИ НАЗВАНИЯ

Както беше посочено в началото, **несъщинските РН** са вторият тип посесивна моносъставна единица, чрез която в българския език се реализира посесивността. Несъщинските РН се срещат сравнително по-рядко от същинските. Имената, които се определят тук като несъщински, са резултат от словообразователния процес субстантивация. Трябва да се отбележи, че самата субстантивация е свързана с настъпването на различни особености при имената – семантични, морфологични и синтактични (това се отнася както за субстантивирани прилагателните – вж. още Крумова 1987, така и за субстантивирани местоимения).

Субстантивирани имена, чрез които се назовават родственици, биват два типа: **субстантивирани прилагателни имена** (СП) и **субстантивирани местоимения** (СМ). Трябва да се посочи, че при тези единици контекстът

е определящ за извеждане на семантиката им²⁰. Групата на *субстантивирани прилагателни имена* се състои от две подгрупи: 1) СП във функция на *елиптично обръщение* (терминът е изяснен по-долу) и 2) СП *pluralia tantum*, а групата на *субстантивирани местоимения* – също от две: 1) субстантивирани членувани притежателни местоимения и 2) субстантивирани възвратни притежателни местоимения.

I. Субстантивирани прилагателни имена

1. СП във функция на елиптически обръщение

В българския език РН са мотивираща основа за образуване на притежателни прилагателни имена. Трябва да се посочи, че макар и потенциално възможни, не всички прилагателни, производни от РН, се срещат в разговорната реч като субстантивирани имена, с които се назовават лица (така напр. почти не се срещат СП *братовчедов, внуков, племенников, синков, зълвин, свекървин, снахин, дъщин* и др.). Има обаче притежателни прилагателни, които се употребяват сравнително по-често и като СП – напр. *бабин, батев, батков, батъов, бачов, вуйчов, дядов, какин, лелин, лелкин, мамин, татин, татков, чичов* и др. Тези СП функционират като елиптически обръщения обикновено в членувана форма, като под **елиптично обръщение** се разбира обръщение, което е резултат от елипса, изпускане на съществителното име – най-често *момче, момиче* и др. – от атрибутивно словосъчетание²¹, напр.: – *Куне, мамин* [= мамин ~~име~~], *хайде, уснал си се*. (Кр. Григоров); *Дядо му викна от хармана: – Момчиле, ела сам, дядовото* [= дядовото ~~момче~~]. (З. Сребров); – *Бабо, била ли си мъничка? – Била съм, бабиното* [= бабиното ~~дете~~]. (Ран Босилек); – *Брей, Велко, ти ли стъкми тази хубава колца? Че ти си бил голям майстор бе, вуйчовото* [= вуйчовото ~~момче~~]! (Г. Райчев). Чрез елиптичното обръщение се акцентира върху това кому принадлежи лицето (в посочените примери съответно на мама, на дядо, на баба, на вуйчо). То е емоционално маркирано, изразява интимност, гальовност, умиление.

Както се вижда, при елиптичното обръщение посесумът е **нулево означен**. (Възможно е елиптичното обръщение да бъде съчетано с тради-

---

²⁰ Известно е, че съществуват различни степени на субстантивация в зависимост от това доколко името е преминало (изцяло или отчасти) в класа на съществителните имена: 1) извънконтекстово субстантивиране, при което имената, извадени от контекста, запазват значението си (напр. *портиерна, гостна*), и 2) контекстово субстантивиране, при което субстантивирани имена придобиват значение на съществително само в определен контекст или определена ситуация (по въпроса за субстантивацията на прилагателните имена вж. Крумова 1987).

²¹ За обръщения от типа – *Ела, мама!* (вж. по-горе т. 2. РН във функция на **обратно обръщение**) и – *Ела, мамино!* в научната литература се използват различни термини (вж. в началото). В настоящото изследване се прави разграничение, тъй като се отчита не само какво име се използва (същинско или несъщинско), но и недоизказаността на втория тип обръщение (т.нар. тук елиптически обръщение).

ционнно – вж. първите два примера). Тогава слушателят е пряко назован, но остава външен по отношение на посесивната структура.) Това обръщение също е *ограничено позиционно* – не се среща на първо място в изречението.

В многотомния РБЕ употребата на членуваните СП като елиптични обръщения се посочва като самостоятелно значение (обикновено последно²²) след бележка „Като *същ.*“, последвана от изброените форми. Дефиницията може да бъде описателна (напр. при **дядов**) или синонимна (напр. при **батков**²³), а понякога е съчетание от двете, напр.:

лелин ... 1. Който е на леля¹, който принадлежи на леля¹.

2. Като *същ.* Обикн. членувано **лелин(ият)** м., **лелината** ж., **лелиното** ср., мн. **лелините**. Разг. Галено обръщение на леля¹ (в 1 знач.) към племенник (племенница) или на по-възрастна жена към дете или по-млад човек; на леля. – *Ами такова бе, лелиното, – като седна на леглото ми, зашепна леля. – Има ли телефон тъдява?* ВН, 1958, бр. 2054, 4. – *Смей се ти, ама аз тъй знам. ... Я се виж и ти на какво си заприличала!... Не бива, лелиното, тъй...* Ив. Кирилов, Съч. II, 16. – *Добре, че ти не си такава, лелиното, и обичаи да помагаш, ей тъй, за бог да прости, дето е речено.* Чудомир, Избр. пр, 217. *Люляла е Янка булино си дете, / ... / – Нани, нани, лелино.* Нар. пес., СБВСтГ, 405. *Митина леля думаше: – „Мито льо, мила, лелина, / като бе Мито, при мене, / бяла бе, Мито, червена, / като та леля ожени, / почерня, Мито, погрозня.“* Нар. пес., СБГЯ, 92–93 (РБЕ 8, 596).

Речниковата дефиниция и посоченият към нея илюстративен материал представят една по-обобщена картина, в която *възрастовият признак*, противопоставянето *стар – млад* е водещо при общуването. Посочените в речника примери за СП **дядов** и **бабин** обаче показват, че има случаи, в които освен признака *възраст* е налице и *признакът родство*. Точно това обуславя начина на представяне пак в същия речник на семантиката на субстантивираното прилагателно **бабин**, срв.:

бабин¹ ... 1. Който принадлежи, който е на баба¹ (в 1, 2, 4 и 6 знач.). ...

2. Който е свързан с баба¹ (в 1, 2, 4 и 6 знач.). ...

3. Като *същ.* **бабин<ият>** м., **бабина<та>** ж., **бабино<то>** ср., **бабини<те>** мн. Галено обръщение на баба¹ (обикн. в 1, 2, 4 и 6 знач.) към дете или млад човек; баби. – *Сине Ристее! ... Лошо те соних, бабин! Лошо – со чалма.* Хр. Смирненски, Съч. II, 158. – *Спи, бабината, спи, че турците ще дойдат да те грабнат, – казваше му баба Иваница, като го люшкаше на коленете си.* Ив. Вазов, Съч. XXIII, 13. – *Ставай, Златко, ставай, бабиното!*

²² Като изключение може да се посочи **какин**, където последно е значението на лексемата, което тя има единствено във формата за мн.ч., срв.: 4. Като *същ.* Само мн. **какини**. Разг. Домът и семейството на кака (РБЕ 7, 71).

²³ **батков** ... 1. Батков. ... 2. Като *същ.* **батковият** м., **батковата** ж., **батковото** ср. Батевият, батевата, батевото, батевите. *Защо плачеш, батковото?* (РБЕ 1, 562).

Ако чакаш слънцето да изгрее, та да тръгнеш на път, има доста да почакаш. Л. Галина, Л, 67. ... (РБЕ 1, 364).

дядов ... 1. Който е на дядо. ...

2. Като същ. **дядовото, дядовата, мн. дядовите**. Галено обръщение на по-стар човек към дете или към по-млад човек. – *Дядо Стамате – пита Маргаритка, – имате ли много диваци в гората? – Диваци ли? – усмихва се добродушно старецът. – А... и диваци се понамирват, дядовото. Миналата неделя дойде една голяма група и изкъса всичките водни лилии.* П. Незнакомов, МА, 67. – *Че и ливолвер имаш! – Революер, дядо – поправи го Митко. – Е, хайде, разведи ни из хижата да я поразгледаме. – Бива, дядовото.* М. Марчевски, МП, 149. – *Ти, Кандовче, тия протестантски мисли да ги извадиш из главата си, дядовата.* Ив. Вазов, Съч. XXII, 137. – *Я кажете ми вие, дядовите, какво ви учат даскалите в школото, питал старецът.* У, 1871, бр. 11, 165. *Че ютиде [дядо] на орото, / юлови са до момите, / изпъчи са на булките: / – Убав ли съм, дядовата?* Нар. пес., СБНУ XXIX, 133 (РБЕ 4, 654).

В речниковата статия на **какин** дефиницията за елиптичното обръщение определено е по-изчерпателна и коректна, срв.:

какин ... 1. Който принадлежи, който е на кака. ...

2. Който е свързан с кака. ...

3. Като същ. **какиният, какината, какиното, какини**. Галено или фамилиарно обръщение на сестра, сродница или по-възрастна жена към по-малък брат, сестра, близък или към животно, предмет. – *Како, ще пия вода от този кладенец, ... – Не пий, какиното – отвърнала Марийка.* А. Каралийчев, БС, 7. – *Много си малко, какиното, водата още не те познава.* К. Петканов, В, 4. *Какините пиленца, кът, кът, кът! / Ще ви нося, какини, / просо всеки път. Чичо Стоян, ЧК, 73. Пък стана, че си [Марийка] повика / най-малко братче Иванча, / ... / – Носи, Иванчо, туй писмо, / носи го, мило какино, / във горна махла болярска. Ц. Церковски, Съч. II, 192. „Какино конче ранено, / ранено, па неяздено! / Чопрази ще си разтура – / копита ще ти посребра!“ Нар. пес., СБНУ XLIV, 87 (РБЕ 7, 71)²⁴.*

Прегледът на излезлите до този момент томове на РБЕ показва, че описанието на елиптичното обръщение в тях е направено последователно, като в дефиницията се предпочита по-обобщеното представяне на значението на обръщението с оглед да се обхване цялата семантична структура на изходното РН, т.е. не се прави разграничение между наличието на роднински и нероднински отношения между двата субекта. Фактът, че употребата на СП като обръщение е отделена като самостоятелно значение в речниковите статии, говори, че е отчетена не само семантиката, но различната им функция в речта.

---

²⁴ Възможна е употреба на нечленувано СП с оглед на ритъма в поетичен текст или в случаи, когато е пояснено от прилагателно име (вж. третия пример).

В последния пример лексемата *какино* не е субстантивирана единица, а прилагателно име.

2. СП *pluralia tantum*

Както вече беше посочено, СП *pluralia tantum* са втората подгрупа СП с имплицитна посесивност. Семантиката на тези имена е силно зависима от контекста. Подгрупата включва СП *pluralia tantum*, производни от роднински названия, и СП *pluralia tantum*, производни от нероднински названия.

а) СП *pluralia tantum*, производни от роднински названия

Към тази група имена принадлежат нечленуваните СП от типа *бабини, лелини, мамини, таткови, чичови* и др., които означават ‘семейството на мой роднина (съответно баба, леля, мама, татко, чичо и др.)’, напр.: *Лелини* [= ‘семейството на моята леля’] *закъсняват.*; *Ще дойдат мамини* [= ‘семейството на мама’]; *Вуйчови* [= ‘семейството на моя вуйчо’] *си тръгват.* и др. Както се вижда, името на родственика лежи в основата на СП. При тези имена е налице **двойна посесивност**:

посесор (A1) [лицето, чийто родственик (*леля, мама, вуйчо* и др.) има семейство] – посесум (B1) [родственикът, заедно с неговото семейство]

посесор (A2) [родственикът (*леля, мама, вуйчо* и др.)] – посесум (B2) [членовете на неговото семейство].

Притежателят A1 обикновено е самият говорещ.

При тълкуването на нечленуваните СП *pluralia tantum* в РБЕ се използва следната дефиниция, която тук се представя в обобщен вид: ‘домът и семейството на лицето, което ми е родственик’ (напр.: *вуйчови* ‘Домът и семейството на вуйчо’ – РБЕ 2, 558). Понякога имената *pluralia tantum* са обединени с други форми на СП (най-често с членуваните СП във функция на елиптични обръщания²⁵) и са представени като последно значение в статията на съответното прилагателно, напр.:

вуйчов ...

3. Като *същ.* Разг. **вуйчовият, вуйчовата, вуйчовото, мн. вуйчовите.** Галено обръщение на вуйчо към племенника (племенницата) му; момче, момиче и др. на вуйчо. ... **вуйчови мн.** Домът и семейството на вуйчо. (РБЕ 2, 557–558).

(По подобен начин са представени още **дядов** в РБЕ 4, 654; **лелин** в РБЕ 8, 596; **лелкин** в РБЕ 8, 597.)

В други случаи тези две употреби са представени самостоятелно, като отделни значения (в РСБКЕ също са представени като две отделни значения – вж. **лелкин, мамин** и др.), напр.:

какин ...

---

²⁵ Срещат се и СП със значение ‘имот, наследство от лицето, което ми е родственик’, напр. **бащино<то>** ... Разг. Имот, наследство от баща (РБЕ 1, 570); **майчино** ... Разг. Имот, наследство от майка (РБЕ 9, 78); или назоваващо други реалии, характерни за диалектната реч, напр. **невестино** ... Диал. Кърваво петно на булчинска риза от първата брачна нощ като знак за девственост на невестата (РБЕ 10, 733).

3. Като *същ.* **какиният, какината, какиното, какини**. Галено или фамилярно обръщение на сестра, сродница или по-възрастна жена към по-малък брат, сестра, близък или към животно, предмет. ...

4. Като *същ.* Само *мн.* **какини**. Разг. Домът и семейството на кака. *Какини имат четири деца – все момиченца*. Т. Влайков, БСК I, 508 (РБЕ 7, 71).

мамин ...

2. Като *същ.* **мамин<ият>, мамина<та>, мамино<то>, мн. мамини<те>**. Галено обръщение на майка към детето (децата ѝ). ...

3. Като *същ.* Само *мн.* **мамини**. Разг. Домът и семейството на мама¹. ... *Когато понаредих дюкяна и закачих кепенците, дойде буля Анна. Още отдалеч тя изкряска на мамини: „У, мари, че много сте подрали тази вечер“*. Ст. Чилингиров, ХКМ, 72 (РБЕ 9, 123) и др.²⁶

Според ръководството на РБЕ субстантивирани прилагателни трябва да се отбелязват и тълкуват като последно значение в речниковата статия, като се отбелязва тяхната многозначност (Андрейчин, ред. 1966, 79–80). Това оправдава появата им като предпоследно значение в статията на прилагателното, тъй като употребата на СП като обръщение е отделена като самостоятелно последно значение в речниковите статии.

б) СП *pluralia tantum*, производни от нероднински названия

Към СП *pluralia tantum*, производни от нероднински названия, се отнасят *домашните* и *къщните*. Чрез тях посесумът (В) е представен в обобщен вид – това са всички роднини на посесора (А), с които той живее в един дом, в една къща, под един покрив. Притежателят обикновено е човекът, за когото се говори, но може да бъде и самият говорещ. Двете СП *домашните* и *къщните* влизат в синонимни отношения помежду си.

Специфичната употреба на *домашните* и *къщните* в плурална форма е представена по различен начин в речниците, което произтича от вида на речника и от неговата концепция. Така напр. в РСБКЕ употребата на СП *домашен* е посочена като отделно (последно) значение, срв.:

домашен ... 3. Като *същ.* *мн.* **домашни** – близките, с които едно лице живее. *И също такива весели, разположени, с широки сърца, бяха всичките му домашни*. Йовков. ... (РСБКЕ 1, 274).

У Холиолчев и др. 2012 *домашни / домашните* и *къщни / къщните* са представени като отделни статии, срв.:

дом|ашен

дом|ашните

= Членове на нечие семейство и / или род, обитаващи един дом (Холиолчев и др. 2012, 190) и

²⁶ В някои речникови статии (вж. **балдъзин** в РБЕ 1, 516, **деверов** в РБЕ 3, 668, **зълвин** в РБЕ 5, 1022 и др.) не е отразено съществуването на СП най-вероятно защото няма езиков материал, който да доказва речевата им употреба. Това обаче не изключва тяхното потенциално съществуване.

к|ъщни
к|ъщните

= Членове на нечие семейство и / или род, обитаващи една къща (един дом) (Холиолчев и др. 2012, 315).

Най-детайлно е описанието в РБЕ. Там употребата на СП е посочена (подобно на РСБКЕ) като отделно (последно) значение в статията на съответните прилагателни, като и двете СП са тълкувани по един и същи начин след бележка „Като *същ.*“, срв.:

домашен ...

8. Като *същ.* **домашни<те>** *мн.* Близките, с които едно лице живее в една къща, в един дом. *Обичай беше да се плаче, когато булката напуца бащината си къща. Но сега плакаха не само домашните, но всички, плакаха дори хора, които не знаеха що е сълзи през живота си.* Й. Йовков, СЛ, 176. *Домашните – съпругата на болния, ... младият син, ... снахата, неговата жена, ... всички имаха едно тържествено-тъжно изражение, приготвено сякаш за събитие, което се очаква.* К. Константинов, Избр. разк., 122 (РБЕ 4, 287).

къщчен ...

6. Като *същ.* **къщни<те>** *мн.* Обикн. членувано. ... Близките, с които едно лице живее в една къща, в един дом; домашни. ... *Чичо Стайко и без това насила крепи къщата и общото вкъщи и сговорта между къщните.* Т. Влайков, Д, 1891, кн. 3, 122. *Къщните са променени с великденските си дрехи и готови да посрещнат секиго, който ще им дойде на гости.* СБНУ VI, 230 (РБЕ 8, 479).

Начинът на изписване на СП (срв. **домашни<те>**, **къщни<те>** в РБЕ, **домашни / домашните** и **къщни / къщните** у Холиолчев и др. 2012) показва, че думите може да се срещат с това значение както в членувана, така и в нечленувана форма. Само членуваното СП обаче се явява моносъставна посесивна единица. Наблюденията на лексикографите, автори на РБЕ, показват, че по-честа е употребата на членуваното име *къщните* (същото се отнася и за СП *домашните*).

II. Субстантивирани местоимения

1. Субстантивирани членувани притежателни местоимения

Макар и по-рядко, в българския език се срещат членувани субстантивирани притежателни местоимения, някои от които функционират като заместители на РН, напр.: *нашият, нашата, нашите, вашият, вашата, вашите, нейният* и др. Тези имена са резултат от субстантивация на местоимението, останало след изпадане на опорния компонент от атрибутивно словосъчетание (напр. *нашият < нашият ~~си~~, неговата < неговата ~~съпруга~~*). Една част от тези имена формално съвпадат със съответното местоимение в ед.ч. (обикн. в м. или в ж.р.), други – с местоимението в мн.ч.

Значението на тези СМ е по-специфично, тъй като те не назовават директно лицето, а *дават указание за него чрез съотнасянето с друго лице /*

други лица. Субстантивираното местоимение може да обозначи член на семейството или рода, чийто притежател, посесор (А) е говорещият (– **Моят** [= моят син] *никак не слуша.*), слушащият (– **Вашият** [= вашият син] *ще ходи в чужбина?*) или трето лице (– **Неговата** [= неговата съпруга] *пак му изневерява.*). Понякога СМ може да имат гальовен (– **Нашето** *вече е в първи клас.*) или иронично-пренебрежителен оттенък (– **Нейната** *пак е получила двойка.*).

В РБЕ (а също и в РСБКЕ) субстантивираните притежателни местоимения, с които по принцип може да се посочат лица роднини, са представени към последното значение на съответната лексикографска единица след бележка „Като *същ.*“²⁷. В тази дефиниция е посочен както притежателят, така и притежаваният. Така напр. в статиите за местоименията **мой**, **наш**, **ваш** конкретно се посочват лица с роднинска връзка, като понякога всяка форма на СМ в ед.ч. се дефинира самостоятелно и се илюстрира с примери (като при **мой**), в други случаи се дава обобщено значение за всички изписани в ед.ч. СМ (напр. при **наш**), срв.:

мой ...

8. Разг. Като *същ.* **моят**, **моя** м. Съпругът (по-рядко синът) на лицето, което говори. – *Когато отидох да целуна света Богородица, той [отец Никифор] ма бутна с лакът. Очите му светеха като две звезди на небето ... Сърцето ми изгориха тие очи. Истина казват умните хора, че женското сърце е меко и роховито... А моят само за пари мисли – съвсем са е обазергянил!* Л. Каравелов, Съч. VIII, 17. **моята** и (съкр.) **мойта** ж. а) Съпругата (по-рядко дъщерята) на лицето, което говори. – *Тя, София, за нас ли е? Какви софиянци ще станем ние... Кой е той този, дето ще ни даде жителство, и защо ще ни го дава... Ама не чува тя, моята – жената де.* ОФ, 1959, бр. 4551, 2. ... **моето** и (съкр.) **мойто** ср. а) Детето (синът или дъщерята) на лицето, което говори. *Нека мойто да ме пъди, че не чуждо да ме съди.* П. Р. Славейков, БП II, 305. б) Всичко, което принадлежи на лицето, което говори. ... **моите** мн. Семейството, сънародниците, близките приятели, съмишлениците на лицето, което говори. С е р в и т ъ о р к а т а: – *Ония, моите, верно искат да вървят у Етиопия.* А д а м: – *Кирето и снаата?* Н. Русев, П, 129. ... (РБЕ 9, 625–626).

наш ...

11. ... нашият м., **нашата** и (съкр.) **нашта** ж. Разг. а) Мъж (или жена) много близки на говорещия (често син, съпруг, дъщеря, съпруга) и добре познати на слушателите; нашичкият, нашичката. – *Еленке, нашият не се ли е върнал още? – Сутринта ми каза, че ще ходят на бригада.* Ст, 1966, бр. 1076, 2. ... **нашите** и (съкр.) **наште** мн. Разг. Родителите, по-рядко семейството, близките на говорещия и говорещите. ... – *Разправи какво правят нашите.* Милка разказа на Цонка за живота у дома, за домашните в София. Ив. Ва-

²⁷ Възможно е субстантивираните местоимения да имат различна семантика в зависимост от контекста и функцията, която изпълняват.

зов, Съч. XXIII, 48. *Ако ме нашите не дадат, / аз ще си по теб пристана / и пак със тебе ще дойда, / във Лозен ще ни венчуват.* Нар. пес., СбВСТТ, 635 (РБЕ 10, 673).

С оглед на концепцията у Холиолчев и др. 2012 тези субстантивирани местоимения са посочени като отделни заглавки, въпреки че не са лексикализирани единици.

2. Субстантивирани възвратни притежателни местоимения

В българския език (подобно на някои други славянски езици, сред които руски, словашки), макар и рядко, се срещат субстантивирани възвратни притежателни местоимения *свой* и *свои(те)* със значение на РН, напр.: *Друго е да отседнеш при свой.* или *След дълго пътешествие той се завърна при своите.* Притежател (А) е вършителят на действието (който може да съвпадне с говорещия), а притежаваният (В) е маркиран чрез субстантивираното местоимение. Семантиката и на *свой* / *свои(те)* е силно зависима от контекста. Под *свой* може да се има предвид всеки от роднините на вършителя на действието, т.е. в посочения пример субстантивираното местоимение се характеризира с обобщеност на значението. С оглед на разглежданата тук тематична група под *свои(те)* се разбира ‘членовете на семейството // майката и бащата // роднини на лицето, което извършва действието’. Нужен е по-широк контекст, за да се внесе конкретизация и за двете субстантивирани местоимения.

Тъй като все още не е изработена буква С от РБЕ, ще бъдат приведени примери от другите речници. В РСБКЕ като четвърто (но не последно) значение на местоимението *свой* е посочена употребата му като съществително след бележка „Като същ.“, срв.:

свой ...

4. Близък, сродник (РСБКЕ 3, 171).

В БТР 1976 на второ място в речниковата статия на възвратното притежателно местоимение **свой** (без да е посочено функционирането му като съществително име) е приведено значението „Член от семейството, роднина, близък“ – вж. БТР 1976, 862 (в БТР 1994 това значение липсва – вж. БТР 1994, 869), докато у Холиолчев и др. 2012 *свой* и *свои* / *своите* са дадени като отделни заглавки.

св|ои

сво|ите

= Членове на семейно-родовата общност; роднини (Холиолчев и др. 2012, 582)

свой ...

= Член (мъж) на семейно-родова общност; роднина (пак там).²⁸

²⁸ *Свой* е мотивираща основа за диалектната дума *свояк*, с която може да се назове не само всеки член (мъж) на семейно-родова общност, но и съпругът на сестра на баща (диал. *лелин*) или на майка (диал. *тетин*), както и баджанакът (вж. Холиолчев и др. 2012, 583).

Обикновено само в тази си форма²⁹ субстантивиранияте местоимения *свой* и *свои(те)* се срещат с посоченото по-горе значение.

СМ се срещат само в позиция на подлог и допълнение в изречението. Те не могат да се използват като обръщение, подобно на СП, които не са производни от РН.

Изводи

Въз основа на направения анализ може да се обобщи:

1. В българския език посесивността при РН може да се реализира във формален план с моносъставни номинални единици.

2. Анализиранияте моносъставни единици са присъщи за разговорната реч. Те се срещат в текстове, в които общуващите се намират в неофициална комуникативна ситуация (изключение правят РН *dualia tantum*).

3. Фактът, че моносъставните единици са често употребими и присъщи на разговорната реч, оправдава тяхното описание в многотомните тълковни речници. Като носители на скрита посесивност, тези единици имат специфично значение, различно от основното. Това поражда необходимостта то да бъде разграничено от основното, инвариантното, и представено в същата статия на съответното РН като негова **специфична употреба**. (Това не се отнася за единиците, които са резултат от субстантивация, тъй като тяхната употреба като съществителни е ясно формулирана.) Нужно е също тази употреба да бъде последователно отразена в речниците.

4. Прави впечатление, че в тълковните речници бележката *Разг.* не се появява регулярно при дефинирането на значението на моносъставните единици³⁰. Така напр. употребата на РН като обратно и като елиптично обръщение само някъде е характеризирана като разговорна (напр. в РБЕ – при **мама, леля; бабин, батев, вуйчов, лелин**). Другаде бележката липсва (напр. в РБЕ – при **баба; дядов, какин, мамин**).

Факт е обаче, че тези единици, изразяващи имплицитна посесивност, са характерни за неофициалното битово общуване и разговорността е тяхна вътрешноприсъща черта. Моносъставните единици съответстват в смислово отношение на други неутрални полисъставни единици, срв.: *тъста*_(разг.) = *моят тъст*_(неутр.) и др. Това оправдава присъствието на бележката *Разг.* при моносъставните единици.

---

²⁹ Макар и рядко, предимно в по-стари текстове, се среща винителната форма *своего*, използвана само за лица, срв.: *Свой своего не храни, тежко му който го няма*.

³⁰ В РБЕ например е посочено кога трябва да се постави тази бележка: „Бел. *Разг.* (разговорна дума, значение или съчетание) се поставя при думите, значенията, както и при устойчивите съчетания от разговорния стил на книжовния език, напр. при *дрънкам, опявам* – ‘говоря...’, при *кристализирам* – ‘измръзвам’, при *стипца* – ‘скъперник’, при *глезотия, грозотия, нов-новеничък, търся си бялата* и др.“ (РБЕ 1, 27).

5. В българския език посесивността при моносъставните единици РН може да се изрази с:

– **морфологични средства** – чрез нечленувана (*кака, бате, леля* и др.) или членувана форма (*дъщерята, синът* и др.)

– **словообразователни средства** – чрез композитуми (*братовчед*), РН *dualia tantum* (*съпрузи, кумове* и др.), субстантивирани прилагателни и субстантивирани местоимения

– **лексикално-синтактични средства** – чрез посесивни моносъставни обръщения: традиционни (същински РН в звателна форма), обратни (същински РН в звателна, именителна или дателна форма) и елиптични (несъщински РН, представени от субстантивирани прилагателни).

6. Субстантивирани прилагателни и субстантивирани местоимения, чрез които се назовават родственици, са резултат от контекстово субстантивиране. Те са единици на текста за разлика от същинските РН, които са единици на езиковата система.

7. При моносъставните единици е възможно както **нулево означение на посесора** (притежавачия) – при повечето модели със същински РН, така и **нулево означение на посесума** (притежавания) – при обратните обръщения и при модели с несъщински РН. Единствено при композитум като *братовчед* и посесорът, и посесумът са формално изразени в моносъставната единица. С **двойна посесивност** се характеризират СП *pluralia tantum* и композитум като *братовчед* в неговата членувана форма и във функция на традиционно обръщение.

8. Значението на субстантивираното местоимение е по-специфично от това на традиционните РН, тъй като то не назовава директно лицето, а дава указание за него чрез съотнасянето с друго лице / други лица.

9. Приведените илюстративни примери от речниковите статии обикновено показват, че не се прави разлика между скритата и явната (изразена чрез полисъставна конструкция) посесивност. За да може обаче дефиницията синонимно да замени тълкуваната дума, нужно е да бъде отчитано и наличието на допълнителния посесивен компонент при моносъставната единица. Това ще доведе както до по-прецизно дефиниране на РН (включително и разграничаване на значение от употреба), така и до по-внимателно подбиране на илюстративния материал в речниците.

10. Лексикографското описание на употребата на РН не е свързано с изсяняване смисъла на тълкуваната дума (заглавката) (това е направено още в началото, при дефиниране на инвариантното значение). То е свързано с функционирането на роднинското название в речта, с конкретното му приложение в текста. Описанието на употребата на РН всъщност има за цел да дефинира наличието на посесивно отношение, което предопределя присъствието в дефиницията на два компонента – посесор (**А**) и посесум (**В**). Така тълкуванието се измества в един по-конкретен план, при който важно е отношението между **А** и **В**. Всичко това оправдава в някои случаи присъствието на тълкуваната дума при дефиниране на нейната употреба.

11. Очертаните особености при РН с оглед на категорията посесивност биха могли да улеснят работата по представяне на тази тематична група в бъдещи тълковни речници. Посочените проблеми биха могли да насочат лексикографите при изготвяне на методика, по която ще се описват РН и техните значения, както и при набелязване на особеностите, които регулярно трябва да бъдат отразени в един речник.

12. Изведените случаи на употреба на РН могат да намерят приложение не само в бъдещи лексикографски трудове (едноезични тълковни и двуезични), но биха улеснили и работата на преводачите.

Литература

- Алексова 1979:** Алексова, В. Наблюдения върху употребата на определителния член в българския и румънския език. – *Съпоставително езикознание*, 1979, IV, № 6, с. 12–16.
- Андрейчин, ред. 1966:** Геннадиева, З., К. Ничева, С. Спасова, Кр. Чолакова. *Ръководство за съставяне на Речник на българския език*. Отг. ред. Л. Андрейчин. София: Издателство на БАН, 1966.
- Апресян 1994:** Апресян, Ю. О языке толкований и семантических примитивах. *Известия РАН. Серия литературы и языка*, 1994, том 53, № 4, с. 27–40 <<http://www.interword.se/MSL/REF/Moscow%20School%20of%20Semantics/O%20jazyke%20tolkovaniij.pdf>>.
- Байрер, Костов 1978:** Bayrer, A., K. Kostov. „Umgekehrte anrede“ im bulgarischen und rumänischen? – *Linguistique balkanique*, 1978, XXI, № 4, с. 41–53.
- Георгиева 2010:** Георгиева, Цв. Асиметрия в значенията при някои съществителни имена в българския език с оглед представянето им в лексикографските трудове. – В: *Слово и словесност. Сборник в чест на доц. д-р Юлия Балтова*. Под ред. на Лилия Крумова-Цветкова, Хр. Холиолчев, Цв. Аврамова, Цв. Георгиева. София: ИК „Емас“, 2010, с. 68–76.
- Георгиева 2012:** Георгиева, Цв. Названия на двойка лица (мъж и жена) и тяхното място в езиковата система и текста (в българския език в съпоставка с други езици). – В: *Słowotwórstwo słowiańskie: system i tekst Prace Komisji Słowotwórczej przy Międzynarodowym Komitecie Slawistów 2012, Seria 13*. Poznań, Wydawnictwo PTPN, s. 55–66.
- Георгиева 2015а:** Георгиева, Цв. Роднинските названия в българския език с оглед на категорията *посесивност*. – В: *Славистиката и българистиката днес: въпроси, идеи, посоки. Сборник с доклади от международната конференция по повод 20-годишнината от създаването на специалност Славянска филология (Благоевград, 16–18 октомври 2014 г.)*. Благоевград: Университетско издателство „Неофит Рилски“, 2015, с. 510–517.
- Георгиева 2015б:** Георгиева, Цв. Системата от роднински названия в българския език. – *Български език*, 2015, № 2, с. 66–75.
- Зайлер 1983:** Зайлер, Х. *Possession as an operational dimension of language*. Tübingen: Gunter Narr, 1983.
- Зайлер 2001:** Зайлер, Х. The operational basis of possession. A dimensional approach revisited. – В: *Dimensions of Possession*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 2001.

- Иванова 1987:** Иванова, К. Релационните съществителни имена – прагматика, семантика, синтаксис. – *Български език*, 1987, № 1, с. 62–67.
- Камаринчева 1999:** Камаринчева, Д. За отношението между членуване и посесивност. – В: *Научни трудове на РУ „Ангел Кънчев“*, 1999, том 37, № 7. Български език и литература. Чужди езици. 1999, с. 41–44 <http://georgesg.info/belb/personal/kamarincheva/Struktura.htm#_ftn3>.
- Камаринчева 2012а:** Камаринчева, Д. *Семантичната категория неотчуждаема принадлежност в съвременния български книжовен език*. Автореферат. Русе, 2012.
- Камаринчева 2012б:** Камаринчева, Д. Членната морфема като маркер за притежателност. – В: *Научни трудове на РУ „Ангел Кънчев“*, 2012, том 51, серия 6.3, с. 36–39.
- Категория 1989:** Головачева, А., Вяч. Вс. Иванов (отв. ред.), Т. Н. Молошная, Т. М. Николаева, Т. Н. Свешникова. *Категория посесивности в славянских и балканских языках*. Москва: Наука, 1989.
- Костадинова 1989:** Костадинова, П. *Семантичната категория притежателност в съвременния български книжовен език*. Автореферат. София, 1989.
- Костова 2013:** Костова, Н. За семантиката и лексикографското представяне на прилагателни от роднински названия (върху материал от Речник на българския език и Българско-словашки речник). – В: *70 години българска академична лексикография*. София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“, 2013, с. 165–174.
- Крумова 1987:** Крумова, Л. *Субстантивация на прилагателните имена в съвременния български книжовен език*. София: БАН, 1987.
- Крумова, Рошко 1994:** Крумова-Цветкова, Л., Р. Рошко. Семантичната категория количество. – В: *Българско-полска съпоставителна граматика. 3. Семантичните категории количество и степен*. Под ред. на В. Косеска-Тошева, Й. Пенчев. София: Академично издателство „Марин Дринов“, 1994, с. 15–183.
- Ницолова 1984:** Ницолова, Р. *Прагматичен аспект на изречението в българския книжовен език*. София: Народна просвета, 1984.
- Ницолова 1986:** Ницолова, Р. *Българските местоимения*. София: Наука и изкуство, 1986.
- Ницолова 2013:** Ницолова, Р. Някои особености на българските посесивни конструкции в сравнение с чешкия език. – В: *Славянските езици отблизо. Сборник в чест на 70-годишнината на доц. Янко Бъчваров*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2013, с. 183–194.
- Радева 2011:** Радева, Б. *Относителните прилагателни имена в съвременния български език (семантика, граматика)*. Автореферат. София, 2011.
- Ро Хауге 1999:** Ро Хауге, Х. Обратното обръщение в съвременния български език. – В: *Проблеми на социолингвистиката*, 1999, VI, с. 9–14.
- Хаджиева 2014:** Хаджиева, Кр. *Посесивността в българския език – типологичен аспект*. Дисертация. Благоевград, 2014.

Речници

- БТР 1976:** Андрейчин, Л., Л. Георгиев, Ст. Илчев, Н. Костов, Ив. Леков, Ст. Стойков, Цв. Тодоров. *Български тълковен речник*. 3. изд. София: Наука и изкуство, 1976.

- БТР 1994:** Андрейчин, Л., Л. Георгиев, Ст. Илчев, Н. Костов, Ив. Леков, Ст. Стойков, Цв. Тодоров. *Български тълковен речник* (4. изд., доп. и прераб. от Димитър Попов). София: Наука и изкуство, 1994.
- РБЕ 1:** Колектив. *Речник на българския език*. Т. 1 (А – Б). Доп. и прераб. изд. София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“, „Емас“, 2001.
- РБЕ 2:** Колектив. *Речник на българския език*. Т. 2 (В). Доп. и прераб. изд. София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“, „Емас“, 2002.
- РБЕ 3:** Колектив. *Речник на българския език*. Т. 3 (Г – ДЕЯТЕЛ). Доп. и прераб. изд. София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“, „Емас“, 2006.
- РБЕ 4:** Колектив. *Речник на българския език*. Т. 4 (ДЕЯТЕЛЕН – Е). Доп. и прераб. изд. София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“, 2012.
- РБЕ 5:** Колектив. *Речник на българския език*. Т. 5 (Ж – ЗЯПНУВАНЕ). София: Издателство на БАН, 1987.
- РБЕ 7:** Колектив. *Речник на българския език*. Т. 7 (К – КООРДИНАТИ). София: Издателство на БАН, 1993.
- РБЕ 8:** Колектив. *Речник на българския език*. Т. 8 (КООРДИНАТОГРАФ – Л). София: Издателство на БАН, 1995.
- РБЕ 9:** Колектив. *Речник на българския език*. Т. 9 (М). София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“, ЕТ „ЕМАС“, 1998.
- РБЕ 10:** Колектив. *Речник на българския език*. Т. 10 (Н). София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“, ЕТ „ЕМАС“, 2000.
- РСБКЕ 1:** Колектив. *Речник на съвременния български книжовен език (А – К)*. София: Издателство на БАН, 1955.
- РСБКЕ 2:** Колектив. *Речник на съвременния български книжовен език (Л – П)*. София: Издателство на БАН, 1957.
- РСБКЕ 3:** Колектив. *Речник на съвременния български книжовен език (Р – Я)*. София: Издателство на БАН, 1959.
- Холиолев и др. 2012:** Холиолев, Хр., М. Младенов, Л. Радева. *Българска семейно-родова лексика. Енциклопедичен речник*. София: Изток–Запад, 2012.

Гл. ас. д-р Цветелина Георгиева
 Институт за български език към БАН
 Секция за българска лексикология и лексикография
 бул. „Шипченски проход“ № 52, бл. 17
 1113 София
 cveti.g@abv.bg

Ass. Prof. Tsvetelina Georgieva, PhD
 Institute for Bulgarian Language, BAS
 Department of Bulgarian Lexicology and Lexicography
 52 Shipchenski prohod, Bl. 17,
 1113 Sofia, Bulgaria
 cveti.g@abv.bg